

הרב שמואל כ"ץ

שׁו"ת הרב הראשי - שאלות בענייני חינוך

הקדמה ללקט מתשובות הרב אליהו זצ"ל בנושאי חינוך

אלפי ספרי שׁו"ת (שאלות ותשובות) נכתבו ע"י גדולי ישראל במרוצת הדורות. זכות גדולה נפלה בחלקי לערוך שׁו"ת מיוחד במינו, שלא יצא כמותו עד עצם היום הזה, את הספר 'שׁו"ת הרב הראשי' - תשובות שהשיב מרן הרב מרדכי אליהו זצ"ל בהיותו הרב ראשי לישראל בשנים תשמ"ג-תשנ"ג. עד היום יצאו לאור שני כרכים בהם נדפסו 415 תשובות מהשנים תשמ"ח-תשנ"ג. הספרים התקבלו בשמחה רבה בציבור הרחב. כל מי שחפץ לדעת מה הייתה דעתו של הרב זצ"ל בנושאים אקטואליים, מוצא בספרים אלו את מבוקשו. רבים קראו בהם ורותקו, תוך התפעלות מהיקף הנושאים והידע העצום של הרב זצ"ל. כעת אני מסיים לערוך את החלק השלישי, שיכלול את התשובות מהשנים תשמ"ו-תשמ"ז, ואת החלק הרביעי, שיכלול את התשובות מהשנים תשמ"ג-תשמ"ה, בתקווה שהם יצאו לאור בקרוב לתועלת הרבים החפצים ללמוד את תורתו של הרב זצ"ל. ננסה לתמצת ולסכם כמה תובנות העולות מעיון בכל ארבעת הכרכים, הכוללים קרוב לאלף תשובות.

התשובות נשלחו לכל עמך בית ישראל: רבני ערים ומושבים, רבני קהילות - מהארץ ומהתפוצות, ראשי ישיבות, ר"מים, שרים וחברי כנסת, ראשי אולפנות, מנהלי תיכונים ובתי ספר יסודיים, רבני בתי הספר, מורים ומורות, תלמידי ישיבות תיכוניות, אולפנות ובתי ספר, וסתם אזרחים שרצו לקבל תשובה לשאלה שהציקה להם. ההתייחסות חצתה מגזרים, התשובות נשלחו לספרדים ולאשכנזים, לתושבי הארץ וחופץ לארץ, לגברים ונשים, כולם ראו בו את הכתובת המתאימה והאמינה לפתרון ספקותיהם. פעמים רבות הרב זצ"ל היה צריך להיות המכריע בסכסוכים שהתגלעו בתוך בתי הכנסת, כגון: על נוסח תפילה, מיקום ארון הקודש וכו', בין איש לאשתו, ועוד, כאשר הפונים הדגישו תמיד - ככל שהרב יפסוק כך הם יעשו, ותשקוט המריבה!

פעמים רבות הרב זצ"ל נשאל במכתב שאלה אחת או שתיים, וכמובן השיב עליהן, אך היו פעמים שהשואל שאל, ללא בושה, יותר מעשרים שאלות. הרב ענה על כל השאלות בסבלנות ובהערכה! יש תשובות ארוכות ומנומקות, המתחילות מסוגיות הגמרא עבור לראשונים וכלה באחרונים, ויש תשובות קצרות ללא הנמקות ומקורות, הכל לפי העניין והשואל. יש תשובות לשאלות

1 על עריכת הספר והקשר האישי שהיה לי עם הרב זצ"ל, כתבתי באריכות במאמרי על הרב זצ"ל שהתפרסם בגיליון 177 של שמעתין.

פשוטות למדי, שכל רב יכול להשיב עליהן, אך הרב לא נמנע מלשלוח את תשובתו – אם השאלה נשאלה, סימן שלשואל חשובה התשובה. ישנן תשובות רבות העוסקות בעניינים מסובכים ביותר, בעיקר בענייני אישות וגירות, שרבני ערים וקהילות, בעיקר מחוץ לארץ, ביקשו לקבל את חוות דעתו של הרב זצ"ל, כי הם התקשו לפסוק בהן. הרב זצ"ל השיב להם בענווה גדולה, והתיר את ספקותיהם. פעמים שהפרטים שהשואל מסר לא היו מספיקים, והרב זצ"ל לא היסס לבקש הרחבה בפרטים שנראו לו חשובים או חסרים. לעיתים הרב חלק על חבריו הרבנים, וכמובן שהוא נימק והסביר זאת. הוא כתב את דעתו ללא מורא, גם אם ידע שהוא בדעת יחיד, מעולם לא חשש מפני "מה יגידו", או שיקטלגו אותו עם המחמירים שבדור וכו'. אותו זה לא עניין, אם לדעתו זו ההלכה – איש לא יזיז אותו ממנה.

הרב זצ"ל היה עסוק מאוד בתפקידו כרב ראשי לישראל. לא תמיד היה לו את הפנאי להשיב על השאלות באופן מידי, והרב זצ"ל תמיד התנצל על כך בפתיחת תשובתו. ראשי לשכתו, הרב אלי בן דהן ולאחר מכן הרב שמואל זעפרני, ספרו לי - שהרב זצ"ל ניצל את נסיעותיו הארוכות, בהן הרביץ תורה בכל רחבי הארץ, לכתוב רבות מהתשובות. פעמים רבות הרב זצ"ל כתב את הפסקים בקצרה, והם כתבו את התשובות באריכות. לא היתה תשובה אחת שנשלחה מבלי שהרב זצ"ל יעבור עליה ויאשר אותה, כך שכל התשובות שנשלחו על ידי עוזריו הן בעצם חתומות גם ע"י הרב זצ"ל.

השאלות היו מגוונות והקיפו את כל שטחי החיים, בכל ארבע חלקי השולחן ערוך. שאלות בענייני יום יום: תפילה וברכות, שבת וחגים, שאלות בענייני אישות ומשפחה, מצוות התלויות בארץ, ענייני ממונות ועוד ועוד. מהתשובות רואים את גאוניותו ובקיאותו העצומה, וכן עד כמה הוא הכיר את המציאות המורכבת בה אנו חיים.

במיוחד רואים את הבנתו ורגישותו לשאלות העוסקות בענייני חינוך, לשאלות המתעוררות בחיי בית ספר, ישיבה ואולפנא וחינוך ילדים בדור שמלאכת החינוך אינה פשוטה בו כלל ועיקר. היו מספר שאלות שחזרו בכל שנה, כגון: שינוי נוסח תפילה לתלמיד בן עדות המזרח הלומד בישיבה אשכנזית, ולהיפך; לימוד בכתות מעורבות בנים ובנות, גיוס בנות לצבא, לבישת מכנסיים לבנות, ועוד. הרב זצ"ל ענה על כל השאלות ולא שלח את התשובה שנכתבה אך ורק לשואל הראשון. הרב זצ"ל מאוד העריך את מערכת החינוך הדתי ואת העומדים בראשו, ואכן הוא היה עבורם הכתובת לבירור שאלות הלכתיות-חינוכיות, עליהן השיב בעל פה או בכתב, כגון: נוסח התפילה, מנין לקטנים, אופן קליטת העולים מרוסיה ואתיופיה, עמידה בעת הצפירה ביום השואה וביום הזיכרון לחללי צה"ל, שביתת מורים וגננות ועוד.

מהעיון בתשובות עולה, שהרב זצ"ל התייחס באותה הערכה, כבוד ורצינות לשאלות של ילדים קטנים כפי שהתייחס לשאלות של גדולים. מאלף לקרוא דווקא את התשובות ששלח הרב זצ"ל לתלמידי בתי הספר היסודי, ששאלו אותו על החומר שלמדו בכתה. הוא השיב להם כדי לחנכם ל"עשה לך רב", יש לך שאלה - שאל את הרב, ואם לא קיבלת תשובה, מותר לך להטריד אפילו את הרב הראשי לישראל. ניתן לדמיין באיזו התרגשות קיבלו התלמידים את התשובות, ואופן הקראתן בכיתה. בכך ניכרת גדולתו. לאחר בדיקת כל החומר, מצאתי שמי שקיבל את התשובות המרובות ביותר, היתה דווקא תלמידה מאחת האולפנות!

ניכר שהרב זצ"ל עצמו היה בצעירותו מחנך, וכזה נשאר עד יומו האחרון. הוא אהב ילדים, והייתה לו גישה מיוחדת אליהם. הוא הרבה לבקר בבתי ספר, בישיבות ובאולפנות. בכל מקום הוא התקבל בהערצה גדולה. גדולתו של הרב זצ"ל הייתה ביכולתו לדבר בגובה העיניים, לתלמידים בכתה א' ולבחורי ישיבות, כל אחד לפי רמתו. בביקוריו בערי ישראל השונות הוא העדיף לבקר בבתי הספר בתחילה, מתוך הערכה לתורה אותה הם לומדים, ובהבינו שהילדים ממתינים לו זמן רב, לעיתים בשמש הקופחת. הוא הקדיש זמן רב לחלוקת סידורים וחומשים לילדי כתות א', בטקסים מרגשים למרות שהיה עסוק מאוד, כי הוא ידע שבכך הוא מכין את הדור הבא².

2 גם על כך הרחבתי, מניסיוני האישי במאמר הנ"ל.